

Pesten volt az „Imperium Romanum” keleti várfala

(A Nemzeti Ujság munkatársától.) A romok történelemformáló hatásáról és erejéről bőszes tanulással szolgál pár nap óta az *Erzsébet-hid pesti hidfőjének környéke*, a fővárosnak ez a hagyományosan előkeio negyede. Ezt a tanulást nemcsak a bombasújtott épületroncok, a betöredezett ablakok és kirakatok s az utcákon szálldosó finom por nyújtják élményszerű közvetlenséggel annak, aki erre jár. Más formában, de változatlan élelalkító konkrétsággal ugyanerről a tényről, a romokon sarjadó új élet tényéről vallanak azok az ásátási munkák is, amiken a szomszédságban végzett romeltakarító munkával párhuzamosan és egyidőben serénykednek a *Belvárosi-templom* tövében a szorgos magyar régészek. Csábítóan érdekes vállalkozás lenne ennek a két parallel-tevékenységnek egymásba-fonódó értelmét kibogozni és ennek nyomán bizonyos történetfilozófiai bölcseleddésre is vállalkozni, ám köteles riporteri igyekezetünk eltérít ettől a szándéktól és arra int, hogy körünk romjainak látványa elől lesszálljunk a mélybe, rég letűnt századok omladékainak vizsgálatára...

Könnyű nyári szél játszik bujósckát a százados multu istenháza pillérei között, amikor ragyogó napfényben, agyagos földhányások, homokbuckák és kavicskupacok között lebotorkálunk a Belvárosi-templom Eskü-uti oldalfalaihoz, ahol néhány hét óta a magyar tájak előtörténetének izgatón bonyolult kérdéseiről faggatják a templom tövében nyugvó halottakat, valamint a körülöttük a laikus számára össze-vissza hányódó köveket és romokat a *főváros Régészeti és Ásátási Intézetének* legképzettebb ásatói. E régészeti ambíciók előzményei voltaképpen a millénium utáni esztendőbe nyulnak vissza, pontosabban szólva, 1898-ba, amikor az egyik legkecsesebb vonalu európai hid, az *Erzsébet-hid pesti pillérjeinek* alapjait lerakták. Ekkor ugyanis előkerült egy hajdani, minden valószínűség szerint Diocletianus korabeli, Krisztus után 294-ben épült római hidfőtábor egyik tornya. Ez a lelet már sejteni engedte, hogy ezen a ponton, a Duna balpartján, *contra-aquincumi castrum*, azaz Aquicummal szemközt tábor állott valaha. E fölvetést, amit számos kísérőjelenségből egyébként is kétségtelen bizonyosságnak vettek, csak megerősítette egy 1799-ből, tehát a XVIII. század záróesztendejéből származó adat. Eszerint a pesti római vár belsejében már ekkor előkerült a tábor parancsnokának fürdője a padló alatti légfűtéses berendezéssel, a *hypocaustum-mal* együtt. Jóval később, tizegynéhány éve, 1932-ben feltárták a modern ókortudomány és régészet legkorszerűbb módszereivel, e római hidfőtábor északi falának jelentékeny részét. A rómaiaknak ez a tábora a középkoron át betöltötte a maga történelmi szerepét és e tábor helye sajátos módon mindmáig megmaradt a város középpontjának. Az itt talált romok a törökök kiűzése előtti és utáni építkezéseknek színes képét s a városfejlődés rendkívül jellemző példáját mutatják, ezért is becslésem az innen előkerült leleteket a főváros annyira, hogy különlegességszámba menő földalatti muzeumot rendezett be anyagából az Eskü-téren.

Ujabb előzménye volt a most lázas igyekezettel és felfokozott tudományos érdeklődéssel folytatott ásátási munkának, hogy a Belvárosi-templom külsejét és belsejét *Lux Kálmán* irányításával és stílus-történeti megfontolásai szerint kiszabadítják a *Steindl Imre-féle* rekonstrukcióból. Ennek a nagyszabású, de aprólékos gondossággal végrehajtott templom-restaurálásnak jelentős mozzanata a *templom nivójának megváltoztatása*; a barokk kori nívó tudvalevőleg megromlotta a templom arányait, miért is az eredeti középkori nívóra kell lesüllyeszteni körülötte a talaj szintjét, hogy ezáltal eredeti arányában és eredeti monumentálisában bontakozzék ki a műemléknek nyilvánított templom. A nívósüllyesztés természetesen csatornázási munkálatokkal van összekötésben, ami viszont a közvetlen környék ásátási feltárását tette szinte kötelezővé, noha az illetékesek eleinte elvként kimondták: a háború alatt a főváros régészeti ásátásokat nem végeztet. Mint annyiszor, az elvet ezúttal is megmástitotta az élet praktikus kívánalma, tehát május derekán nekifogtak az ásátásoknak, amelyek eleinte észrevétlen csendben, csupán az érdekelt tudományos körök várakozó figyelme közepette zajlottak. Alig mult el azonban néhány hét, a várakozást messze felülmúló eredmény koronázta az ásatók fáradalmát. Ezekről az ásátási munkákról, erről az eredményről és a belőle még ezután kiteljesedő tudományos sikerről beszélgetünk a szentély déli oldalánál ástott első kutatóárok szájánál dr. Gere-

vich Lászlóval, a fővárosi Középkori Muzeum megbízott igazgatójával, az ásátások agilis vezetőjével.

— Előre tudtuk — mondja többek közt a sugárzó szellemű fiatal archeológus —, hogy fáradozásunk ezen a területen nem lesz hiábavaló, az ásátások eddigi leletei mégis meglepetésszerűen hatottak ránk. Kutatásaink során ugyanis két rétegre akadunk s e két rétegből azt következtetjük, sőt azt látjuk, hogy egy középkori temetőre s alatta egy római kori várfalra találtunk. Abban lehetne talán összegezni az ásátás jelentőségét, hogy két nyilvánvaló adottságot konstátálunk; az egyik: hogy a felfedezett várfalrészlet alapján előreláthatólag megváltozik, illetve lényegesen kibővül a castrum eddig képzelt alaprajza, a másik: hogy a római várfalra a koraközépkorban újabb építkezések történtek. Ennek a felső rétegnek részleges elbontása után temetkeztek is ide, még hozzá, részint a Mátyás király uralkodása körüli időkben, részint meg a barokk korban.

Tíz földbevált kutatóárok labirintusának kigyóvonala mentén keringtünk ezután. Óvatos vigyázattal és a felelevenülő mult iránti illő kegyelettel lépkedünk a kibontott sírok és a megtisztított várfalak fölött néhány méter magasságban. Hiába járunk az árkokba szegzett tekintettel a szűk ásátási területen, a lábunk alól üzengető történelem törpévé zsugorít bennünket s azokat emeli városalapító elődökké a huszadik század legizőbb nyarának tiszta derűjében, akik szétporladt testtel nyugosznak az évezredek óta erre hömpölygő Duna partján... Koponyák, kar- és lábcsontok sárgálnak elő az árkokból; gugolva és hunyorgó szemmel kémeljük e maradványokat, majd ujjaink közt megforgatunk egy Zsigmond-korinak vélt, de restaurátor kezébe még nem került nézdarabkát. A temetkezés módjáról, a testhelyzetek azonosságának titkokat felderítő voltáról, az ókori és középkori várépítés élesen elhatárolható technikájáról s az ezek régészeti kombinációval egybekapcsolt reitelmeiről beszél még a szakember tökéletes tájékozottságával és a felfedező lelkes örömevel dr. Gerevich László. A „szemle” végén így bucsuzik:

— Az ásátási munkák legfőbb irányítója, valóságos spiritus rectora dr. Nagy Lajos egyetemi rk. tanár, a fővárosi muzeumok központi igazgatója, aki az egész régészeti munkának is értelmi szerzője. Raitam kívül dr. Bertalan Vilmos muzeumi segédör vezeti a gyakorlott ásók munkáját. Világraszóló régészeti fölfedezésre persze nem számítottunk és nem is számítottunk, egy régóta bennünk élő gondolat azonban feltétlenül megerősödött a mostani ásátások következtében, s ez az, hogy az a települési terület, amelyre Pest épült, évezredek lakóhely. E lakóhely pedig szellemi és hadászati védőponton jelentett a tőlünk keletre fekvő területek műveletlenségével és nyers erőivel szemben. Divatos kifejezéssel szólva, így jellelhetjük meg a pesti római kori castrumnak történelmi szerepét. Ez a pont volt az *Imperium Romanum*, továbbá a vele és általa kivirágzó latin kultúra keletre tolt „Atlanti-fala” a barbaricum ellen. A tábor falai túléték a római védőrendszer visszavonását és a római birodalom katonai uralmának megszűnését. Épségben jutottak át a magyar honfoglalás korára; Anonymus emlékezik meg a várról először a „Gesta” 57. fejezetében. Szerinte Taksony mohamedán vallású bulgár kereskedőknek engedte át a pesti várat. Az azóta hallgatag kövek most újra beszélni kezdenek a várról s a magyar multról — a magyar jövődönk...

Amikor a templomoldal mélyéből föltápáskodunk a mai városszint magasába, a piarista rendház behorpadt sarka felől mállatag romokkal megrakott teherautó száguld el mellettünk. Döbbsenten pillantunk rá, azután odafordítjuk tekintetünket a nyüzsgő folyópartra, a szemközt zöldelő Gellért-hegyre, miközben a romon nőt virágról költött Végvári-verset mormoljuk magunkban:

Nézzük — és egybeölelünk vele
Távol hegyet, szelet, napot, Dunát, —
Nézzük és e látástól eljelejtjük
Életünket, a torz rom-koronát.
Lehet rom és lehet reménytelen,
Virág nő rajta, mégis friss virág!

A romon is virágot fakasztó életigenlés érzésével távolodunk a régmult elporlásának és a multvasárnap éjjelének romjaitól.